

**Zbigniew Kobyliński, Jacek Wysocki, Dariusz Wach, Bartłomiej Klęczar i
Magdalena Rutyna**

**Badania grodzisk na Pojezierzu Iławskim w roku 2012 w ramach projektu
NPRH *Katalog grodzisk Warmii i Mazur***

(z aneksami Anny Gręzak, Elżbiety Jaskulskiej i Tomasza Herbicha)

**I. Grodziska z czasów plemiennych (?) w Kamionce, Gulbiu, na wyspie Bukowiec na
jeziorze Jeziorak, w Urowie i Dubie w powiecie iławskim w świetle badań w roku
2012**

Kamionka, gm. Iława, st. 9 (AZP 27-52/66)

Grodzisko, funkcjonujące w literaturze również pod nazwami miejscowości Silma i Łanioch, położone jest na półwyspie jeziora Silm, oblany od wschodu, południa i zachodu jego wodami. W tradycji lokalnej obiekt ten znany jest jako *Schwedenschanze*, *Kesselberg* lub *Pogank* czy *Poganka*¹. Obiekt zbudowano na naturalnym piaszczystym wzniesieniu. Od strony jeziora wysokość nasypu wynosi ok. 25 m, a od strony lądu ok. 12 m. Owalny majdan, o wymiarach 36 x 92 m, tworzy nieckę (część centralna jest najbardziej zagłębiona). Wał otaczający majdan sięga 3–6 m ponad poziom wysoczyzny. Fosa znajduje się po północnej stronie grodziska.

Grodzisko zaznaczone jest już na mapie S. Suchodolca z około 1705 r.² Podlegało ono już kilkukrotnym badaniom w przeszłości. W okresie przedwojennym³ prace wykopaliskowe prowadził tu przed 1876 r. Abraham Lissauer⁴, a w 1908 r. Paul Kumm⁵. Podczas pierwszych badań wewnątrz wału odkryto jakoby na kamiennym bruku naczynie zawierające ludzką czaszkę, obok licznych węgli i fragmentów ceramiki, a podczas prowadzonych w 1908 r.

---

¹ Łasiński 2009: 53; Szczepański 2007: 34.

² Amter Dt Eylau, Gilgenburg, Marienwerder, Osterode, Riesenburg und Schönberg 1705.

³ Szerzej na ten temat zob. Szczepański 2013, w niniejszym tomie; por. też Łęga 1930: 557; Hoffmann 1999: 14.

⁴ Lissauer 1876: 2-4.

⁵ Heym 1933: 57-58.

wykopalisk w południowej części grodziska odsłonięto skupiska kamieni (w tym także układających się w okrąg) oraz otoczone kamieniami palenisko. W pobliżu, bezpośrednio przy wale natrafiono na spore ilości węgla (z drzewa bukowego, dębu, sosny i brzozy) oraz ludzki szkielet. Pozyskano też znaczne ilości ceramiki, szczątki zwierzęce, w tym zęby końskie i srebrnego dirhama wybitego w Kufie. Zabytki te do 1944 r. znajdowały się w Prussia Museum w Królewcu⁶. Na północ od grodziska odkryto jakoby ślady osady podgrodowej.

W okresie powojennym badania powierzchniowe przeprowadzono w roku 1991, znajdując fragmenty ceramiki datowane jakoby na okres wpływów rzymskich⁷, a następnie badania sondażowe przeprowadził tu w roku 1997 Instytut Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Otworzono trzy niewielkie wykopy sondażowe, jeden o wymiarach 2 x 5 m w partii przywałowej w północnej części majdanu i dwa w centralnej części majdanu o wymiarach 1 x 1 m oraz dokonano wierceń geomorfologicznych⁸. Jak podano w publikacji wyników tych badań, „rozpoznano wykopaliskowo tylko niewielki fragment stratygrafii grodziska, uzupełniając badania sondażowe odwiertami archeologicznymi. Uzyskano w ten sposób wgląd w nawarstwienia kulturowe wałów i majdanu oraz uchwycono po zachodniej stronie majdanu przypuszczalne miejsce, gdzie znajdowała się brama wjazdowa. W miejscu założenia wykopu natrafiono na warstwy destrukcyjne wału oraz fragment zasypiska prawdopodobnie obiektu mieszkalnego. Analiza tych nawarstwień wskazywała na gwałtowne zniszczenie grodu zapewne w toku walk, gdyż w obrębie rumowiska kamiennego wału, zawierającego dużą ilość spalenizny i zdeformowanej pod wpływem temperatury ceramiki naczyniowej, natrafiono również na fragmenty kości ludzkich. W tej samej warstwie odkryto żelazny grot strzały z tulejką i zadziorami (duża ilość militariów – m.in. 35 grocików strzał – pochodzi z badań XIX-wiecznych). Analiza stratygrafii i odkrytych w wykopie ułamków naczyń dowodzi, że mamy do czynienia z jednofazowym założeniem obronnym. Najprawdopodobniej zabudowa mieszkalna usytuowana była tylko w części N na styku wału z majdanem. Od strony W znajdowała się brama wjazdowa. Na

---

⁶ Łasiński 2010: 54.

⁷ Mackiewicz i Skrobot 1991.

⁸ Chudziak 1997; Chudziak i Bojarski 1997a. W czasie inspekcji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w roku 1997, a następnie w roku 2000, 2009 i 2010 stwierdzono niezasypanie dwóch mniejszych wykopów w partii centralnej majdanu; Łasiński 2010: 55. Wykopy te pozostały niezasypane aż do roku 2012, kiedy to stwierdzono, że w wyniku erozji ich ścian bocznych lub dodatkowego rozkopania przez detektorystów, przerodziły się w duże nieregularne jamy.

podstawie wyników analizy ceramiki naczyniowej czas funkcjonowania grodu przypadałby na koniec XI i początek XII w. (faza IIIc/IVa-IVa dla garncarstwa Ziemi Chełmińskiej)”⁹.

Celem badań przeprowadzonych w roku 2012 w ramach projektu NPRH *Katalog grodzisk Warmii i Mazur* było dokonanie weryfikacji tych ustaleń. W związku z tym w trakcie prac wykopaliskowych¹⁰ otworzono trzy wykopy (oznaczone cyframi 1-3) o łącznej powierzchni 91 m².

Wykop 1 usytuowano w południowo-wschodniej części grodziska. Miał on 16 m długości i 2,5 m szerokości. Dłuższą osią zorientowany był po linii wschód-zachód. Przecinał wewnętrzną część i szczyt wału grodziska w jego południowo-wschodniej części. Zamiarem badawczym było rozpoznanie nawarstwień i śladów ewentualnych konstrukcji wału wraz z częścią wewnętrznego obszaru bezpośrednio do wału przylegającego. Miąższość nawarstwień wału (od poziomu posadowienia) sięgała 2,2 m przy ogólnej miąższości znalezionych nawarstwień dochodzącej do 2,9 – 3,1m. W obrębie wykopu, w dolnych partiach szczytowej oraz wewnętrznej (od strony majdanu) części wału, stwierdzono istnienie nawarstwień, które dzięki znalezionej tam ceramice należy wiązać z wczesną epoką żelaza. Z tą epoką należy też wiązać kilka dużych jam (142 i 161) znalezionych na wewnętrznym stoku wału oraz - najniższe partie zagłębienia przywałowego, którego dno ze śladami warstwy z drobinami węgla drzewnych znajdowało się na głębokości 3,1 m od powierzchni gruntu).

Na wewnętrznym, zachodnim stoku piaszczystego wału znaleziono pozostałości dwóch poziomów ze śladami spalonych i rozsypanych konstrukcji drewnianych. W dolnej partii stoku odkryto skupisko spalonych fragmentów drewna ograniczonych od E nieregularnym, podłużnym skupiskiem kamieni 154 (być może rozsypanym murkiem oporowym).

Wspomniane ślady destrukcji mogą wiązać się z pierwszą konstrukcją wału. Znalezione wyżej

---

⁹ Bojarski 1998: 202 oraz ryc. 5-6.

¹⁰ Badania archeologiczne na grodzisku w Kamionce prowadzone były na podstawie zezwolenia WKZ nr 260/2012, w terminie od 03.07.2012 r. do 10.08.2012 r. W badania zaangażowani byli pracownicy Instytutu Archeologii i Etnologii PAN oraz Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Pracami kierował prof. dr hab. Zbigniew Kobyliński przy pomocy Dariusza Wacha i mgr Magdaleny Rutyny. Plan warstwicowy stanowiska wykonał mgr Jacek Błaszczuk. Badania geologiczne stanowiska przeprowadził prof. dr hab. Jerzy Nitychoruk (zob. Nitychoruk i Welc 2013, w niniejszym tomie), analizę zwierzęcych szczątków kostnych – dr Anna Gręzak (zob. Aneks 1), a kości ludzkich – mgr Elżbieta Jaskulska (zob. Aneks 2). Analizę szczątków botanicznych przeprowadziła dr Katarzyna Pińska (opracowanie w przygotowaniu do druku), a analizę zawartości lipidów w wybranych naczyniach ceramicznych – dr hab. inż. Joanna Kałużna-Czaplińska, prof. PŁ (opracowanie w przygotowaniu do druku).

i bliżej centrum wysokości stoku ślady rozsypanych bierwion 35, 42, 49, 72, będących prawdopodobnie pozostałościami przewróconych spalonych płotów lub ścian, świadczyły by o podwyższeniu lub przebudowie wału oraz o jego późniejszym, częściowym zniszczeniu. Wspomniane zniszczone konstrukcje przykryte były grubymi na około 0,5 – 1,4 m warstwami zsuwowymi ze zniszczonego wału. Z poziomu ich stropu, w skrajnej, dolnej partii stoku odsłonięto ślady kilku poziomów bruków kamiennych. I tak: w dolnej, zachodniej części stoku wewnętrznego (równoległe do jego linii) odkryto pas (luźny bruk) kamieni 151 oraz, nieco wyżej, 143. Powyżej, w tym samym pasie przestrzeni znajdowały się kolejne, brukopodobne poziomy kamieni 131 i 119, mające podobny charakter i kierunek (poprzeczny, lekko skośny w stosunku do wykopu). Od góry wieńczył je kolejny podłużny bruk kamienny 97, który przykryty był grubą warstwą zsuwową ze stoku wału. Na stropie wspomnianej warstwy leżał jeszcze jeden, najwyższy, luźny bruk 79 oraz (w stronę wnętrza wału) równoległy do niego, węższy i bardziej zwarty, dwupoziomowy bruk 58, który mógł pełnić rolę murku oporowego.

Pozycje większości z tych skupisk kamieni, współgrały z linią przebiegu wału i prawdopodobnie wyznaczały pas ewentualnego wewnętrznego umocnienia przestrzeni dookoła wału (być może czegoś w rodzaju dookolnej ulicy). Fakt ten potwierdzałoby znalezienie podobnych bruków w bliskiej wałowi części wykopu 2 (w partii niezniszczonej wykopami z roku 1997 i przez detektorystów).

W trakcie eksploracji w dolnym, piaszczystym wypełnisku zagłębienia przywałowego, przy ścianie północnej wykopu 1 odkryto fragment dna naczynia, fragment przedmiotu z żelaza oraz paciorek szklany. Również w tymże zagłębieniu przywałowym, nad kamieniami (118) znaleziono srebrny paciorek.

Wykop 2 wytyczono na majdanie grodziska 5 m na północ od wykopu 1. Obejmował on swym zasięgiem 10 m długości i 3 m szerokości (dłuższe boki biegły wzdłuż osi północ-południe). Badania na tym wykopie miały charakter ratowniczy (odkryto pozostałości po trzech wkopach stanowiących pozostałości po niezasypanych wykopach archeologicznych z roku 1997, zapewne dodatkowo rozkopanych przez detektorystów). W obrębie wykopu stwierdzono obecność warstw archeologicznych o miąższości dochodzącej do 1,1 m. Pod warstwą humusu leśnego na całej powierzchni wykopu znajdowały się dosyć jednorodne, położone względem poziomu gruntu i względem siebie, horyzontalnie, warstwy piaszczyste. W objętości jednej z nich (na głębokości około 0,5 m. poniżej poziomu gruntu) widoczne

były obszary z węglami, które później okazały się śladami (widocznych wystarczająco wyraźnie jedynie w ścianach wykopu) spalonych, cienkich (średnicy około 8 cm) połówek bierwion, leżących blisko siebie i sprawiających wrażenie pozostałości drewnianego moszczenia wspomnianej już ewentualnej, dookolnej ulicy. W dolnej partii znalezionych na wykopie nawarstwień znajdowały się w południowej części wykopu, skupiska kamieni (69, 70). W centralnej i wschodniej części wykopu, ponad dolnymi wypełniskami dużego, nieregularnego zagłębienia 52 znaleziono liczne kamienie (częściowo zniszczonego) bruku 82. Prawdopodobnie są one kontynuacją skupisk kamieni z wykopu 1 z pasa ewentualnej brukowanej ulicy dookolnej. W obrębie wykopu 2 znalezione zabytki (liczne fragmenty ceramiki) reprezentowały przede wszystkim epokę wczesnego średniowiecza.

Wykop 3 (o wymiarach 7 m długości i 3 m szerokości, dłuższą osią zorientowany w kierunku północ-południe) założono 47 m na N od północnej krawędzi wykopu 2, po zewnętrznej, północno-północno-wschodniej stronie wału, bezpośrednio u jego podnóża. Celem badawczym było stwierdzenie bądź wykluczenie istnienia fosy zewnętrznej oddzielającej grodzisko od rozszerzającego się w tym miejscu wzgórza, na którym się ono znajduje. U samego podnóża wału, pod warstwami ziemi wysyconymi drobinami spalonego drewna na głębokości około 0,6 - 1m, znaleziono dobrze zachowane pozostałości muru kamiennego 25 i zsunięte kamienie 38, zbudowanego bez użycia zaprawy, którego linia przebiegu (w obrębie wykopu) odpowiadała linii przebiegu podnóża wału. Mur ten znajdował się w południowej części wykopu. Poniżej stwierdzono obecność śladów, niemal w tym samym miejscu, kilku kolejnych, coraz starszych, podobnych murków. Z małym przesunięciem na północ, poniżej muru 25, znajdował się kolejny pas kamieni (67). Pod i nieco na południe od nich, zalegało skupisko kamieni (99). Ostatni poziom kamieni (115) spoczywał w piaszczystej warstwie tuż nad piaszczystym calcem. Obecność wszystkich wymienionych poziomów kamieni występujących właściwie niemal dokładnie w tym samym miejscu, a jedynie na różnej głębokości sugerowałoby istnienie kilku faz tej konstrukcji oraz tradycji jej odtwarzania bądź naprawiania. Kilkofazowość nawarstwień tej części grodziska potwierdzałyby też obecność dużej jamy znajdującej się w zachodniej części wykopu, która stratygraficznie rozdzielała nawarstwienia fosy. Sama fosa w badanej części miała od strony zewnętrznej niezbyt stromy przebieg ścian, opadających jednak aż na głębokość 3 m (licząc od obecnego poziomu gruntu). Dno fosy w jej zbadanej części było płaskie.

W trakcie eksploracji stanowiska w Kamionce wyróżniono 195 jednostek stratygraficznych a także odkryto ponad 1200 fragmentów ceramiki, pięć grocików (trzy w wykopie 1, dwa w wykopie 3), dziesięć fragmentów przedmiotów z żelaza (osiem w wykopie 1, dwa w wykopie 2), trzy przęśliki (dwa w wykopie 1, jeden w wykopie 2), dwa paciorki (wykop 1), jeden fragment szkła (wykop 2) oraz fragment osetki (wykop 2), a także 230 szczątków kostnych¹¹. Pobrano również 27 prób węgla drzewnego, cztery próby drewna, 38 prób sedymentów oraz dwie próby polepy.

Wyniki przeprowadzonych badań jednoznacznie wskazują, iż co najmniej dwukrotnie, w dwóch różnych epokach, grodzisko było miejscem intensywnej aktywności, czego ślady znaleziono zarówno w obrębie wału, majdanu a szczególnie fosy (gdzie wyróżnić można nawet 3 fazy użytkowania tego miejsca).

Gulb, gm. Iława, st. 1 (AZP 27-52)

Grodzisko w Gulbiu znajduje się ok. 0,3 km na południowy-wschód od wsi Gulb, po prawej stronie drogi z Gulbia do Wólki Wielkiej, na niewielkim wzniesieniu. Majdan grodziska ma kształt elipsy o wymiarach 60 x 80 m. Jego część zachodnia opada na zachód, wschodnia natomiast jest nieznacznie wypiętrzona. Od strony północnej, południowej i wschodniej grodzisko ? otoczone jest fosą o głębokości od 0,75 do 1,5 m i szerokości 4-8 m. ?

Od strony zachodniej fosa jest nieuchwytna. Wały otaczające grodzisko zachowały się od zewnątrz na wysokość 2-3 m, od wewnątrz z kolei są równe *plateau* majdanu.

Grodzisko, znane już co najmniej od końca XIX w. i oznaczane na niemieckich mapach jako *Ringwall*, wpisane jest do rejestru zabytków jako „grodzisko półwyzinne”¹². Wskutek swojej specyficznej formy interpretowane było jako wysoczyznowe osiedle obronne z wczesnej epoki żelaza¹³. Podczas badań powierzchniowych znajdowano tu jednak fragmenty ceramiki obtaczanej z ornamentem żłobków dookólnych i linii falistej, co wskazywało na jego wczesnośredniowieczną chronologię¹⁴. Prawdopodobnie obiekt został pod koniec XIX wieku

---

¹¹ Patrz Aneksy 1 i 2.

¹² Wpis z dn. 22.11.1968 nr C-048.

¹³ Okulicz 1970: 178 (pod nazwą Laseczno).

¹⁴ Karta Ewidencyjna Zabytku Archeologicznego, Gulb, gm. Iława, nr 14. Archiwum WUOZ w Olsztynie, Delegatura w Elblągu, teczka: Gulb.

znacznie zniwelowany wskutek orki, czego wynikiem jest obecny słaby stan zachowania wałów¹⁵.

W roku 2012 na terenie grodziska założono siedem wykopów¹⁶ (oznaczonych cyframi 1-7), o łącznej powierzchni 95 m². Wykop 1 usytuowano w południowo-wschodniej części grodziska. Miał on 20 m długości i 3 m szerokości. Dłuższą osią zorientowany był w kierunku wschód-zachód. W obrębie tego wykopu przekopano zbocze potencjalnego wału wraz z obszarem przylegającym do niego od zewnątrz (od wschodu), a także część majdanu grodziska. Pod warstwą humusu leśnego odnotowano obecność prostej sekwencji stragraficznej kilku warstw piaszczystych. Warstwa jasnego piasku 15 (o grubości 0,2 -0,3 m) znajdowana na wszystkich otworzonych wykopach kończyła się na linii krawędzi spadku zbocza grodziska przykrywającej. Przykrywała podobnej grubości, nieco ciemniejszą, piaszczystą warstwę 17, schodzącą niemal do podnóża zbocza grodziska. W obu górnych warstwach znaleziono dość liczne fragmenty ceramiki. Poniżej znaleziono cienką (5 -10 cm), ciemną warstwę piaszczystą 39, w której stropie zachowały się ślady płytkich zagłębień wypełnionych ciemną, miejscami przepaloną ziemią z drobinami węgla drzewnego oraz, na stropie tej warstwy, fragmenty ceramiki z wczesnej epoki żelaza?.

Poniżej znaleziono kończącą się u podnóża stoku ciemną, jednorodną warstwę 21, która w krawędziowej partii swego zasięgu osiągała miąższość 0,6 m w nieregularnie V kształtnym zagłębieniu rowopodobnym, mającym przebieg równoległy do przebiegu granicy krawędzi stoku grodziska. Niestety, ten jedyny ślad ewentualnej fosy obserwowany był tylko na dystansie niecałych 3 m (szerokość wykopu 1), stąd nie można jednoznacznie stwierdzić istnienia takiej konstrukcji na omawianym stanowisku.

Wykop 2 wytyczono na majdanie grodziska. Miał 3 m długości i 2 m szerokości. Dłuższą osią zorientowany był po linii N-S. W jego obrębie wystąpiły tylko trzy pierwsze górne warstwy wspomniane w opisie wykopu 1 przy czym warstwy jasne, piaszczyste 15 i 17 przykrywały o wiele grubszą tu (0,3 -0,4m) ciemną warstwę 39.

---

¹⁵ Łasiński 2010: 44.

¹⁶ Badania archeologiczne na terenie domniemanego grodziska w Gulbiu prowadzone były na podstawie zezwolenia WKZ nr 296/2012, w terminie od 30.07.2012 r. do 08.08.2012 r. W badania zaangażowani byli pracownicy Instytutu Archeologii i Etnologii PAN oraz Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Pracami kierował prof. dr hab. Zbigniew Kobyliński przy pomocy dr Jacka Wysockiego, mgr Magdaleny Rutyny, mgr. Bartłomieja Klęczara i Dariusza Wacha. Plan warstwicowy stanowiska wykonał mgr Jacek Błaszczuk. Badania geologiczne stanowiska wykonał prof. dr hab. Jerzy Nitychoruk (zob. Nitychoruk i Welc 2013, w niniejszym tomie).

Wykop 3 założono 5 m na N od północnej krawędzi wykopu 2. Otworzono wykop o wymiarach 3 m długości i 2 m szerokości. Jego dłuższa oś zorientowana była po linii N-S. W wykopie tym zaobserwowano podobny układ nawarstwień jak w wykopie 2.

Wykop 4 wytyczono 9 m na N od północnej krawędzi wykopu 3. Założony wykop miał wymiary 3 m długości i 2 m szerokości. Dłuższa oś wykopu zorientowana była po linii N-S. W wykopie tym występowała analogiczna sytuacja stratygraficzna jak w wykopach 2 i 3.

Wykop 5, o wymiarach 1 x 3 m (dłuższa oś WE), otworzono 1,5 m na E od wschodniej krawędzi wykopu 2. Wykop ten miał charakter sondażowy. Przebadano archeologicznie połowę obiektu – stanowiska strzeleckiego z okresu II wojny światowej.

Wykop 6 (1 x 5 m) usytuowano 4 m na zachód od zachodniej krawędzi wykopu 2. Wschodnia część wykopu zachodziła na majdan, zachodnia natomiast przecinała niewielkie zagłębienie. W wykopie tym zanotowano analogiczny układ warstw jak w wykopach 2, 3 i 4.

Wykop 7, o długości 4,5 m i szerokości 2 m, założono w północnej części grodziska, 10 m na N od wykopu 4. Jego północna część przecinała zagłębienie, południowa zaś majdan. Pod warstwą humusu leśnego znaleziono dwie piaszczyste warstwy nie wykazujące czytelного, jednoznacznego podobieństwa do górnych nawarstwień z wykopów 1-4 i 6. Jedynie w warstwie dolnej znaleziono fragmeny ceramiki. Na wykopie tym nie zaobserwowano też występowania szarego pasa ziemi 39 charakterystycznego dla nawarstwień pozostałych wykopów.

Łącznie wyróżniono 48 jednostek stratygraficznych. W trakcie eksploracji odkryto 403 fragmenty ceramiki, pięć fragmentów żelaza (trzy pochodzą z wykopu 1, jeden z 2 i jeden z 7), dwa kamienie pokryte szkłem (wykop 1), fragment szkła (wykop 1), paciorek szklany (wykop 1) oraz skórzany przedmiot z czasów II wojny światowej (wykop 5).

Wieprz, gm. Zalewo, st. 1 (wyspa Bukowiec) (AZP 25-53/1)

Grodzisko znajduje się w północnej części wyspy Bukowiec położonej na jeziorze Jeziorak¹⁷. Wyspa od wschodu połączona jest groblą z wsią Wieprz¹⁸. W miejscowej tradycji

---

¹⁷ Grodzisko wpisane jest do rejestru zabytków archeologicznych jako „grodzisko wyżynne”. Wpis 14.11.1968 – nr C-040.

¹⁸ Czas budowy tej grobli nie jest jasny. Bruno Eckart, nauczyciel z Boreczna, w wydany w 1927 r. przewodniku turystycznym po jeziorach Mazur i Oberlandu podaje, że grobla pochodzi „z czasów Prusów” i że przebiegała $\frac{3}{4}$ m pod lustrem wody; Eckart 2011: 47. Ta sama informacja B. Eckarta z

obiekt ten funkcjonował jako *Ringwall*¹⁹. Grodzisko wzniesiono w północnej części naturalnej wysoczyzny, która od południowego-zachodu opada ku nizinie.

Grodzisko ma kształt koła o wymiarach 50 x 50 m (pow. 25 arów). Od strony południowej i wschodniej otoczone jest fosą (szeroką na 4-5 m i głęboką na 1 m) oraz wałem. Od strony północnej i zachodniej wał sięga 15 m (szerokość wału u podstawy wynosi ok. 6-7 m, a w koronie ok. 2-3 m). Majdan od strony północnej, wschodniej i zachodniej okala fosa (o szerokości ok. 7-8 m i głębokości ok. 2 m). W części wschodniej i zachodniej fosa wypłyca się i łagodnie przechodzi w majdan. Oprócz fosy majdan od strony północnej, zachodniej i wschodniej otacza niewielki, podkowiasty wał (u podstawy szeroki na 1-2 m i wysoki na 1 m).

W 1908 r. Hollack podał informację o „szańcu na wyspie naprzeciwko Siemian z tamą znajdującą się pod lustrem wody”²⁰. W 1930 r. Carl Engel wykonał szkicowy plan i schematyczne przekroje grodziska po liniach W-E i N-S²¹. W 1940 r. na terenie grodziska wykopaliska amatorskie prowadzić miał niejaki Albrecht z Królewca, który pracował w miejscowej szkole i podobno znalazł na terenie stanowiska ślady obwarowań z dębowych pali. Inspekcji terenowych w okresie powojennym dokonywali m.in. M. Haftka w 1968 r. oraz M.J. Hoffmann w roku 1986 i 2002²².

W 1997 r. niewielkie badania wykopaliskowe przeprowadził na terenie grodziska Instytut Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (W. Chudziak). Otworzono wówczas wykop sondażowy o wymiarach 2 x 2 m na majdanie i wykonano wiercenia geomorfologiczne²³. W wyniku tych badań ich autorzy doszli do zaskakujących wniosków: „W chwili obecnej wydaje się być najwłaściwszym stwierdzenie – sprzeczne niestety z

---

1925 r. znajduje się w archiwum Museum fur Vor- und Frühgeschichte Berlin (Prussia-Archiv PM-A 601/1). Z kolei informatorka, pani Edelgarda Hermann, z domu Preuss, córka dawnej właścicielki wyspy, przekazała informację, że grobla została usypana dopiero w roku 1938, a wcześniej można było dostać się na wyspę „moczając nogi tylko do kolan” (archiwum WUOZ w Olsztynie, Delegatura w Elblągu,teczka: Wieprz).

¹⁹ Mstbl. 895 (Schnellwalde); Crome 1937: 108, 1939: 278; Paśko-Sawczyńska 2012: 7, 33, 125.

²⁰ Hollack 1908: 148; informacja ta stała się źródłem błędnej lokalizacji jakiegoś grodziska na wyspie Lipowej, położonej bliżej Siemian niż wyspa Bukowiec, na której znajduje się koliste piaszczyste wzniesienie. Badania sondażowe przeprowadzone na wyspie Lipowej w roku 2012 nie wykazały jednak obecności grodziska. Co więcej, wyspa Lipowa położona jest zbyt daleko od lądu, aby mogła być połączona z nim groblą. Informacja Hollacka dotyczy zatem grodziska w Wieprzu na wyspie Bukowiec.

²¹ Prussia-Archiv PM-A 601/1.

²² Archiwum WUOZ w Olsztynie, Delegatura w Elblągu,teczka: Wieprz.

²³ Zezwolenie na przeprowadzenie badań archeologicznych sondażowo-weryfikacyjnych (29.09-2.10.1997) grodziska wczesnośredniowiecznego w miejscowości Wieprz gm. Zalewo st. 1. Archiwum WUOZ w Olsztynie, delegatura w Elblągu,teczka: Wieprz.

dotychczasową wiedzę na temat tego obiektu – że badane stanowisko uznać należy za pozostałość umocnień obronnych typu okop-szaniec, związanych już z okresem nowożytnym (okres wojen napoleońskich?). Świadczyć o tym może zarówno niewielka skala samego założenia, usytuowanie majdanu w stosunku do słabo zaznaczonych wałów i fosy (sprzeczne z zasadami stosowanymi przy fortyfikacjach wczesnośredniowiecznych – wypiętrzenie majdanu ponad koronę wału/nasypu) oraz występowanie rynnowatego zagłębienia wewnątrz obiektu, którego metrykę ze względu na niewielki stopień zaawansowania procesów stratyfikacyjnych odnieść można do czasów nowożytnych (pozostałość rowów strzelniczych?), jak i topografia stanowiska, zajmującego pagórek o niewielkiej ekspozycji, dalej brak wyraźnego naturalnego lub sztucznego odcięcia od południowej części wyspy, a więc od strony narażonej na ewentualny atak.”²⁴

Wobec kontrowersyjności tych stwierdzeń, w celu ich weryfikacji, w roku 2012 w trakcie prac wykopaliskowych²⁵ otworzono cztery wykopy (oznaczone cyframi 1-4) o łącznej powierzchni 101 m².

W sumie przebadano 27 obiektów i wyróżniono 142 jednostki stratygraficzne.

Wykop 1 usytuowano w południowo-wschodniej części grodziska w taki sposób, że przecinał całą konstrukcję wału. Zamiarem badawczym było rozpoznanie nawarstwień i śladów ewentualnych konstrukcji wału wraz z częścią wewnętrznego obszaru bezpośrednio doń przylegającego.

Wykop miał 19 m długości i 2 m szerokości. Jego krawędź południowa znajdowała się na polanie leżącej na zewnątrz grodziska, a północna – na jego majdanie. W obrębie wykopu 1 rozpoznano strukturę nawarstwień wału (o wysokości 1,1 m) oraz znajdującej się na zewnątrz niego fosy. Wszystkie warstwy wału były piaszczyste, nie znaleziono w jego wnętrzu żadnych śladów konstrukcji kamiennej bądź spalonych konstrukcji drewnianych. Pośrednie dowody wskazywały jednak (obecność wyraźnej jasnej warstwy piasku o pionowych, wyraźnych granicach na obu jej końcach, leżącej u podstawy wału), że jakiegoś

---

²⁴ Chudziak i Bojarski 1997b.

²⁵ Badania archeologiczne grodziska na wyspie Bukowiec były na podstawie zezwolenia WKZ nr 295/2012, w terminie od 13.08.2012 r. do 08.09.2012 r. W badania zaangażowani byli pracownicy Instytutu Archeologii i Etnologii PAN oraz Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Pracami kierował prof. dr hab. Zbigniew Kobyliński przy pomocy Dariusza Wacha i mgr Magdaleny Rutyny. Plan warstwicowy stanowiska wykonał mgr Jacek Błaszczuk. Badania geologiczne stanowiska przeprowadził prof. dr hab. Jerzy Nitychoruk (zob. Nitychoruk i Welc 2013, w niniejszym tomie). Badania geofizyczne metodą magnetyczną na obszarze położonym na południe od grodziska przeprowadził mgr Tomasz Herbich (zob. Aneks 3).

rodzaju konstrukcję drewnianą (np. w postaci dwóch płotów drewnianych lub plecionkowych, które się nie zachowały) wał ten posiadał. W zewnętrznej partii wału, na górnym skraju jego części stokowej znaleziono ślady dwóch dołów postępowych, które sugerują istnienie w tym miejscu konstrukcji wzmacniającej strukturę bądź obronność wału. Znajdująca się u podnóża wału fosa o głębokości (od obecnego poziomu gruntu) około 1 m miała V-kształtny przekrój z płytkim (0,25 -0,4) rowkiem na dnie, sugerującym obecność w tym miejscu płotu lub palisady. Wypełniona była piaszczystymi zsuwiskami a w dolnej części wypełniska także ciemną, cienką warstwą spalenizny i drobin węgla. Od strony wnętrza grodziska nawarstwienia wału łagodnie przechodziły w strefę, w której znaleziono luźno rozrzucone kamienie 9, być może mające związek z koncentracjami kamieni znalezionymi na wykopie 2. W obrębie wykopu znaleziono nieliczne, mało reprezentatywne fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej.

Wykop 2 wytyczono na majdanie grodziska. Obejmował on swym zasięgiem 7 m długości i 5 m szerokości i średnio osiągnął głębokość 0,7 m. Pod warstwą humusu leśnego na i w stropie ciemnej, piaszczystej ziemi odsłonięto bruk kamienny 11 (w południowo-zachodniej części wykopu) i skupisko kamieni 12 (w części północno-zachodniej). Bruk 11 stanowiło duże (średnicy około 1,5 m) skupisko ściśle obok siebie ułożonych kamieni o wielkości od kilku do (najczęściej) kilkunastu cm (sporadycznie większej). Skupisko mniejsze (maksymalnie do 1 m długości) było nieregularnego kształtu, a jego kamienie nieliczne i luźniej rozrzucone. Obydwa skupiska tworzyły płaską w przybliżeniu powierzchnię.

Poniżej znajdowała się kolejna, ciemniejsza warstwa piaszczysta, na stropie której znaleziono nieduży, płytki obiekt 24 oraz mały, głęboki, ewentualny dół postępowy (lub ślad po palu) 20.

Wykop 3 założono na zachód od wykopu 2. Zachodnia część wykopu przecinała fosę wewnętrzną, a wschodnia część nachodziła na majdan grodziska. W pierwszym etapie prac otworzono wykop o wymiarach 9 m długości i 2 m szerokości. W drugim etapie powiększono wykop w kierunku wschodnim o 9 m długości i 1 m szerokości.

W obrębie wykopu znaleziono ślady dwu faz istnienia grodziska w Wieprzu. W strefie bliżej centrum majdanu nawarstwienia (o miąższości 0,4 – 0,5 m) odzwierciedlały nieskomplikowaną stratyografię znaną już z wykopu 2, natomiast w obszarze wykopu bliskim

wewnętrznego podnóża wału (gdzie znajdowało się płytkie zagłębienie będące początkiem, pogłębiającej się w stronę północną, fosy wewnętrznej), znaleziono dowody na istnienie w obrębie tej fosy dwóch jej faz, przy czym w nawarstwieńach fazy starszej znaleziono fragmenty ceramiki z wczesnej epoki żelaza. Fosa w tej starszej fazie, miała płaskie, rozległe dno (szerokości do 1,9 m) i niezbyt strome ściany rozsuwające się na zewnątrz na szerokość 5m oraz głębokość do 1,6 m. W jej piaszczyste zasypiska wcięta była węższa (szerokości 3,6 m,) V kształna fosa o głębokości 1,4 m, w dnie której wykopane było głębokie do 0,45 m rowkopodone zagłębienie o niemal pionowych ściankach i płaskim dnie, które może sugerować w tym miejscu niegdysiejszą obecność jakiegoś płotu bądź palisady. Inny wygląd i mniejsze rozmiary zagłębienia fosy zaobserwowane po drugiej stronie wykopu (od „S”) świadczą, że w jego obrębie znaleziono obszar w którym fosa ta zaczynała się pogłębiać i rozszerzać.

Wykop 4 usytuowano w północnej części grodziska. Północna część wykopu przecinała fosę wewnętrzną, a część południowa wchodziła na majdan grodziska. W pierwszym etapie prac otworzono wykop o wymiarach 5 m długości i 2 m szerokości. W drugim etapie powiększono wykop w kierunku południowym o 5 m długości i 2 m szerokości, tym samym połączono go z wykopem 3. W obrębie całego otworzonego wykopu przebadano stratygrafię fosy wewnętrznej oraz zależności między nią a obszarem skraju majdanu. Stwierdzono, w obrębie wewnętrznego dookólnego zagłębienia, istnienie ewentualnej fosy o łagodnym, nieregularnie V kształtnym, rozłożystym przekroju (mniej czytelnego niż na obszarze wykopu 3) oraz obecność rynnowatego zagłębienia w jej części dennej. Całość miąższości nawarstwień fosy (głównie zasypisk z obu stron piaszczystych zboczy, od strony wału i majdanu) wynosiła 0,8 m. O strony majdanu na jego krawędzi stwierdzono obecność jednej, niedużej jamy 94. Nie znaleziono reprezentatywnych fragmentów ceramiki.

Łącznie podczas prac na wszystkich wykopach odkryto: 65 fragmentów ceramiki, dwa krzemienie (wykop 3), jeden odprysk krzemienny (wykop 3) oraz jeden fragment żelaza (wykop 1). Pobrano również pięć prób sedymentów i 10 prób węgla drzewnych.

Grodzisko w Wieprzu ma wciąż zachowaną wyraźną, własną formę terenową, z dogodnymi warunkami jeśli chodzi o jego obronność. Zaskakujący jest zatem fakt, iż przy dość czytelnym, układzie konstrukcyjnym wału oraz fosy, ilość innych świadectw archeologicznych, w tym tych najbardziej interesujących (jak ceramika oraz inne zabytki, które datowałyby stanowisko

i jego ewentualne fazy) jest niezwykle znikoma. Nasuwa się wniosek, iż grodzisko to albo, niemal tuż po zbudowaniu, opuszczono albo też użytkowano je w tak mało intensywny sposób, że ślady tego nie zachowały się w ewidencji zabytkowej (dotyczy to zwłaszcza fazy młodszej). Jednakże, w świetle wyników badań z roku 2012 należy zdecydowanie odrzucić tezy wysunięte przez autorów badań z roku 1997.

Urowo, gm. Zalewo, st. 1 (AZP 25-54/1)

Badane grodzisko położone jest ok. 2 km na wschód od miejscowości Urowo i ok. 0,24 km na południe od jeziora Kocioł. Obiekt wzniesiono na niewielkiej wysoczyźnie. Majdan ma kształt elipsy o powierzchni ok. 30 arów. Wysokość wałów (od strony wewnętrznej wynosi 1-1.5 m (od strony północnej 2 m), od strony zewnętrznej zaś 2-3 m. W tradycji miejscowej obiekt ten funkcjonował w okresie przedwojennym jako *Schanzenberg* lub *Schwedenschanze*. Znane jest ono już ze źródeł kartograficznych z XVIII w. Na rękopiśmiennym planie starostwa miłomłyńskiego z 1720 r. przy brzegu jeziora Kocioł, w granicach Urowa zaznaczony jest obiekt o nazwie *Wüst Schloss*. Na planie Schroettera znajdujemy je opisane jako *Schanze*. W 1826-1828 r. J.M. Guise zaznaczył grodzisko na jednym ze swoich rysunków, zaś C. Engel zrysował i krótko je opisał podczas swojej wizyty 19 września 1930 r.²⁶. Hans Crome uważał je „staropruskie”²⁷, a Łucja Okulicz uznała za wysoczyznowe osiedle obronne z wczesnej epoki żelaza²⁸. Grodzisko wpisane zostało do rejestru zabytków w roku 1993²⁹.

W roku 2012 na terenie grodziska otworzono trzy wykopy³⁰ o łącznej powierzchni 64 m².

---

²⁶ Szczepański 2013, w niniejszym tomie.

²⁷ Crome 1937: 108.

²⁸ Okulicz 1970: 196-197.

²⁹ Wpis z dn. 26.05.1993, nr C – 181.

³⁰ Badania archeologiczne grodziska w Urowie prowadzone były na podstawie zezwolenia WKZ nr 294/2012, w terminie od 22.08.2012 r. do 19.09.2012 r. W badania zaangażowani byli pracownicy Instytutu Archeologii i Etnologii PAN oraz Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Pracami kierował prof. dr hab. Zbigniew Kobyliński przy pomocy Dariusza Wacha i mgr Magdaleny Rutyny. Plan warstwicowy stanowiska wykonał mgr Jacek Błaszczuk. Badania geologiczne stanowiska przeprowadził prof. dr hab. Jerzy Nitychoruk (zob. Nitychoruk i Welc 2013, w niniejszym tomie). Badania geofizyczne metoda magnetyczną w otoczeniu grodziska przeprowadził mgr Tomasz Herbich (zob. Aneks 3).

Wykop 1 miał 15 m długości i 2 m szerokości i dłuższą oś zorientowany był mniej więcej po linii wschód-zachód (umowne). Założony został w południowo-wschodniej części grodziska w taki sposób, by przecinał cały wał aż do miejsca na zewnątrz grodziska, gdzie kończyła się strefa, w której spodziewano się znaleźć ewentualną fosę oraz (od wewnątrz) przywałową strefę majdanu. Badany odcinek wału miał około 8 m szerokości u podstawy i 1,6 m wysokości licząc od poziomu posadowienia zbieżnego mniej więcej z poziomem majdanu. Stwierdzono obecność co najmniej dwu faz istnienia wału, co sugerują ślady dwóch poziomów spalonych konstrukcji drewnianych, których rozsypane resztki (11, 25, 61, 62, 63, 65) leżały na odpowiadających im stratygraficznie warstwach stoku wału. Całość znalezionych nawarstwień wału poniżej darni, w głównej mierze składa się z materiału gliniastego, co sugeruje niezwykle wysiłek jaki budowniczości tego obiektu musieli wykonać, aby wał ten w takim właśnie kształcie powstał. Jednocześnie zarówno zastany układ stratygraficzny jak i wiercenia geologiczne jednoznacznie wykluczyły możliwość istnienia (na badanym odcinku) u podnóża wału fosy. W obrębie wykopu znaleziono pojedyncze fragmenty ceramiki (w części leżącej na skraju majdanu). Wszystkie nawarstwienia spoczywały na twardej, calcowej glinie z jasnymi, węglanowymi wtrętami.

Wykop 2, o wymiarach 5 m długości i 2 m szerokości (dłuższa oś po linii N-S), otworzono 5 m na zachód od wykopu 1. Na jego obszarze, poza prostym, kilkuwarstwowym układem stratygraficznym (cienkie warstwy piaszczysto gliniane tuż pod poziomem darni niżej zaś warstwy gliny calcowej z wychodniami piasku) nie znaleziono żadnych obiektów. W części wschodniej i centrum wykopu jego głębokość wynosiła około 0,3 m natomiast w jego partii zachodniej (obszar nieregularnego zagłębienia z, być może, niwelacyjnymi, zasypiskami zglinionego piasku) nawarstwienia miały miąższość nawet 1 m. W obrębie wykopu znaleziono nieliczne, luźno rozrzucone kamienie (w warstwie bezpośrednio pod darnią) oraz, podobnie jak na wykopie 1, nieliczne, mało reprezentatywne fragmenty ceramiki.

Wykop 3 wytyczono na majdanie grodziska 2 m na południe od wykopu 1. Obejmował on swym zasięgiem 6 m długości i 4 m szerokości (dłuższe boki przebiegały wzdłuż osi N-S). W obrębie tego wykopu układ nawarstwień miał podobnie prosty jak na wykopie 2, horyzontalny charakter, natomiast jego miąższość sięgała do około 0,4 m w centrum i od strony wschodniej natomiast od strony zachodniej, w pobliżu stoku wału, miąższość nawarstwień sięgała 0,8 m. Dno wykopu stanowiła jednolita glina calcowa, w którą wkopane

były dwa, niedużych rozmiarów, doły postłupowe. Podobnie jak w wykopie 1 i 2, znaleziono jedynie nieliczne, mało reprezentatywne fragmenty ceramiki.

W trakcie eksploracji odkryto: 49 fragmentów ceramiki oraz jeden fragment przedmiotu z żelaza. Pobrano również jedną próbę węgla i jedną próbę sedymentów. Łącznie wyróżniono 75 jednostek stratygraficznych.

Grodzisko w Urowie jest przykładem obiektu o wyraźnej formie terenowej i dużych walorach obronnych. Zaskakujący jest zatem fakt, że przy dużych nakładach sił, jakich wzniesienie takiego obiektu wymagało, wystąpiła uboga stratyfikacja wnętrza grodziska, a także, że ilość innych świadectw archeologicznych, które znaleziono w jego przebadanej części jest tak niezwykle znikoma. Nasuwa się wniosek, podobnie jak w odniesieniu do grodziska na wyspie Bukowiec w Wieprzu, że grodzisko to albo niemal tuż po zbudowaniu opuszczono albo też użytkowano je w tak mało intensywny sposób, że ślady tego nie zachowały się w ewidencji zabytkowej.

Oprócz wykopów zlokalizowanych na grodzisku, na podstawie rezultatów wykonanych wokół niego badań geofizycznych (przeprowadzonych na łące znajdującej się na północ od grodziska)³¹ udało się z lokalizować teren osady przygrodowej. W jednym z miejsc, gdzie rozpoznano anomalie geomagnetyczne (43 m na północ i 100 m na zachód od północno-zachodniego narożnika wykopu 2 na grodzisku), postanowiono otworzyć mały wykop sondażowy (3 x 3m). Znaleziono tam nawarstwienia sięgały do ok. 0,6 m poniżej poziomu gruntu. Po grubą na ok. 0,35m warstwą humusu, znaleziono pozostałości nieregularnie owalnego zagłębienia wypełnionego warstwami przepalanej ziemi ze śladami węgla oraz grudkami przepalanej polepy. Ślady intensywnego działania ognia sugerują obecność w tym miejscu paleniska bądź pieca (nr 8). W bezpośrednim sąsiedztwie wspomnianej jamy (częściowo w jej zachodniej ścianie), w południowej części wykopu znajdowały się dwa skupiska kamieni (nr 6 i 7). Były to kamienie głównie małe (o średnicy od kilku do około 10 cm) z kilkoma większymi o średnicy dochodzącej do 0,3–0,4 m. Omawiana jama paleniskowa wkopana była w głęboki na 0,25–0,3 m, rowopodobny obiekt o przebiegu po linii N-S. Jego wypełniskiem była piaszczysta, zbita, niejednorodna, z fragmentami polepy i węgla, ciemna ziemia. Od strony południowej i wschodniej jama paleniskowa wkopana była w dość cienkie warstwy piaszczyste i piaszczyste z domieszką (prawdopodobnie) popiołów.

---

³¹ Patrz Aneks 3.

Ogółem na terenie osady wydzielono 20 jednostek stratygraficznych, znaleziono sześć fragmentów ceramiki oraz zabytki wydzielone: dwa fragmenty przedmiotów z żelaza i jeden krzemień. Pobrano stąd pięć prób polepy i dwie próby węgla

Podsumowując należy stwierdzić, że w przeciwieństwie do majdanu grodziska, pobliski grodzisku obszar położony pomiędzy nim a jeziorem Kotły, prawdopodobnie zawiera bardziej intensywne ślady obecności ludzkiej.

Duba

Wykaz literatury cytowanej

Amter Dt Eylau, Gilgenburg, Marienwerder, Osterode, Riesenburg und Schönberg 1705

Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem, XI HA, Grenzkarte der Amter Dt Eylau, Gilgenburg, Marienbwerder, Osterode, Riesenburg und Schoenberg von S. Suchodoletz, um 1705, Ca 1: 50 000 A 10.130.

Bojarski, J.

1998. Weryfikacja grodzisk wczesnośredniowiecznych na Pojezierzu Iławskim w latach 1995-1997, [w:] M. Dworaczek *et al.* (red.), *XII Sesja Pomorzoznawcza, Szczecin 23.-24. października 1997 r.: materiały*, 199-210. Acta Archaeologica Pomoranica 1.

Chudziak, W.

1997. *Sprawozdanie z badań weryfikacyjnych na grodzisku nad jeziorem Silm*. Maszynopis w Archiwum WUOZ w Olsztynie, delegatura w Elblągu,teczka: Silm.

Chudziak, W. i J. Bojarski

1997a. *Opracowanie wyników badań grodziska wczesnośredniowiecznego w Łaniochu, gm. Iława, woj. olsztyńskie (stanowisko 9)*. Maszynopis w archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

1997b. *Opracowanie wyników badań na stanowisku 1 w Wieprzu, gm. Iława, woj. olsztyńskie*. Maszynopis w archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Crome, H.

1937. Karte und Verzeichnis der vor- und frühgeschichtlichen Wehrlangen in Ostpreussen. *Altpreussen* 2: 97-125.

1939 ?

Eckart, B.

2011. Przez jeziora oberlandzkie. *Zapiski zalewskie* 20: 43-49 [oryg.: *Durch oberländische Seen*. Saalfeld 1927].

Heym, W.

1933. Siedlungsgrabungen im Kreise Rosenberg. *Heimatkalender des Kreis Rosenberg 1933*, 51-60. Marienwerder.

Hoffmann, M.J.

1999. Najdawniejsze dzieje Iławy i okolic, [w:] *Iława*, 9-21. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.

Hollack, E.

1908. *Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreussen*. Glogau: Carl Flemming.

Lissauer, A.

1876. Drei Burgwälle bei Dt. Eylau. *Schriften der Naturforschenden Gessellschaft in Danzig* 4 (1), 1-6. Danzig.

Łasiński, Ł.

2010. *Grodziska wschodniej części Pojezierza Iławskiego. Analiza historyczno-przestrzenna, problemy ochrony i prezentacji*. Maszynopis pracy magisterskiej, Uniwersytet kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Łęga, W.

1930. *Kultura Pomorza we wczesnem średniowieczu na podstawie wykopalisk*. Toruń: Towarzystwo naukowe w Toruniu.

Mackiewicz, A. i W. Skrobot

1991. *Karta Ewidencji Stanowiska Archeologicznego: Łanioch / dawna Kamionka lub Silm, gm. Iława, st. 66*. Archiwum WUOZ w Olsztynie, delegatura Elblągu,teczka: Silm.

Nitychoruk, J. i F. Welc

2013. Sytuacja geomorfologiczno-geologiczna wybranych grodzisk w okolicach jeziora Jeziorak, w niniejszym tomie

Okulicz, Ł.

1970. *Kultura kurhanów zachodniobałtyjskich we wczesnej epoce żelaza*. Wrocław: Ossolineum.

Paśko-Sawczyńska, D.

2012. *Z Weepers do Wieprza. Droga panny Preuss. Matyty.*

Szczepański, S.

2007. Ludowe postrzeganie pruskiej przeszłości na przykładzie podań z obszaru Pojezierza Iławskiego i dorzecza Drwęcy. *Studia Angerburgica* 14: 33-45.

2013. „Wykopaliska” w archiwach – archeologia archiwalna na przykładzie wybranych stanowisk Pojezierza Iławskiego, w niniejszym tomie